

УДК 14 (091) (430) „18” (092) Шеллінг

Лисий В.П., доктор філософських наук, професор©*Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна***Ф.ШЕЛЛІНГ ПРО ДІЯЛЬНУ СУТНІСТЬ ПРИРОДИ ТА ТЕОРІЯ
НООСФЕРИ В.ВЕРНАДСЬКОГО**

Обґрунтована актуальність теорії біосфери і ноосфери В.Вернадського в контексті взаємовідношення людини і природи на сучасному етапі розвитку цивілізації, зокрема в плані нагального вирішення гострих екологічних проблем. З'ясований збіг натурфілософських ідей видатного німецького мислителя, філософа Ф.Шеллінга стосовно діяльної сутності природи і вчення В.Вернадського про ноосферу як перетворену і перетворювальну силу розуму біосфери. На основі співставлення творчості німецьких філософів І.Канта, Ф.Шеллінга, Г.Гегеля здійснена спроба виявити плідність двобічного руху дослідження як від філософії до науки (природознавства) так і, навпаки, від науки (природознавства) до філософії.

Ключові слова: біосфера, ноосфера, природа, філософія природи, діяльність, розум, теорія.

УДК 14 (091) (430) „18” (092)

Лысий В. П., доктор философских наук, профессор*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Львов, Украина***Ф.ШЕЛЛИНГ О ДЕЯТЕЛЬНОЙ СУЩНОСТИ ПРИРОДЫ И ТЕОРИЯ
НООСФЕРЫ В.ВЕРНАДСКОГО**

Обоснована актуальность теории биосферы и ноосферы В.Вернадского в контексте взаимоотношения человека и природы на современном этапе развития цивилизации, в частности в плане неотложного решения острых экологических проблем. Выяснено совпадение натурфилософских идей выдающегося немецкого мыслителя, философа Ф.Шеллинга относительно деятельной сущности природы и учения В.Вернадского о ноосфере как преобразованную и преобразующую силой разума биосферу. На основании сопоставления творчества немецких философов И.Канта, Ф.Шеллинга, Г.Гегеля осуществлена попытка обнаружить плодотворность двухстороннего движения исследования как от философии к науке (естествознанию) так и, наоборот, от науки (естествознания) к философии.

Ключевые слова: биосфера, ноосфера, природа, философия природы, деятельность, разум, теория.

UDC 14 (091) (430) „18” (092)

Lysyj V.*Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine***F. SCHELLING ON THE PRODUCTIVE FORCE OF NATURE AND
V. VERNADSKY'S THEORY OF THE BIOSPHERE**

The article offers a well-substantiated topicality and explanation of V. Vernadsky's theory of the Biosphere and the Noosphere in the context of human-nature relationship at contemporary stage of civilization development. Special attention is paid to the thorny issue of ecological problems and its urgent solution. It

wasascertained a coincidenceof natural-philosophical ideas of outstanding German thinker and philosopher F. W. Schelling on the productive force of Nature and V. Vernadsky's teaching about the development of the Biosphere into the Noosphere as a transformed and transformative by human minds force. Through a close comparison of the writings of I. Kant, F. W. Schelling and G.W.F. Hegel we tried to find out a fertile twofold grounding way of doing research: from philosophy to Nature (natural science) and vice-versa.

Key words: *Biosphere, Noosphere, Nature, Natural philosophy, productivity, mind, theory.*

Мета статті – дослідити збіг принципу абсолютної totoжності мислення і буття (ідеального і реального) філософії Ф.Шеллінга й ідеї В.Вернадського про перехід „живої речовини” в біохімічну енергію, переходу біосфери в ноосферу.

Актуальність теми статті зумовлена тією обставиною, що в сучасну епоху екологічної кризи постає необхідність філософсько-обґрунтованого вироблення нової стратегії відношення людини до природи. Теоретичне значення досліджуваної в статті теми полягає в необхідності подальшого з'ясування шляхів злиття науки про людину як суспільну істоту і науки про природу в єдину науку. Практичне ж значення випливає з потреби доведення до свідомості кожного члена суспільства того беззаперечного факту, що ноосферизована біосфера і є наш дім, загальний для всіх і єдиний для кожного. Науково-філософська творчість В.Вернадського привертала увагу багатьох вітчизняних і російських вчених, зокрема М.Булатова, Ю.Вільчинського, І.Мочалова, Р. Баландіна, Л.Гумілевського, але його вчення в контексті філософської концепції німецького філософа Ф.Шеллінга спеціально не розглядалося.

Звичайно, В.Вернадський є визначною постаттю у науці і філософії. Він водночас і природодослідник і мислитель. Таке поєднання в його творчості, безумовно, досить плідно позначилося на поясненні і проясненні багатьох різноманітних проблем і сьогодні важливих як для філософії так і для науки. Але йдеться про особливу сферу зацікавлень філософії і науки: про вироблення нової стратегії відносин людини з природою. Адже нинішній стан живої природи і багато фізичних параметрів біосфери викликають обґрунтовану тривогу своїми кризовими явищами, які, якщо ними знехтувати, можуть перерости в глобальну екологічну кризу з катастрофічними наслідками. Врешті-решт в цьому зв'язку постає питання про дійсну міру розумності і далекоглядності людини розумної. Тому і далі варто продовжувати роздуми з приводу стану біосфери, в системі якої люди існують як невід'ємна її ланка. Саме такі роздуми були властиві академіку В.Вернадському, який і заснував вчення про біосферу. Але цим внесок В.Вернадського не обмежується, що видно з його наступної думки: „Людство, взяте в цілому, стає могутньою геологічною силою. І перед ним, перед його думкою і працею, постає питання про перебудову біосфери в інтересах свобідно мислячого людства як єдиного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємось, і є ноосфера” [2, с.218]. Про що йдеться? Про найголовніше у його вченні, а саме: про висунуту ним фактично філософську ідею переходу біосфери в ноосферу.

Адже в цьому плані мова йде про одвічну філософську проблему співвідношення неживого і живого, розуму (духовного взагалі) з природою,

зокрема, в широкому смислі космічною. Сам В.Вернадський, як відомо, доводячи докорінну відмінність неживого і живого як носія розуму заперечував можливість виникнення першого в друге. Але ж протягом усього історичного розвитку філософії поставало і постає сьогодні питання: як відноситься наш дух до світу, природи, як вони пов'язані між собою? На цьому шляху, являючись засновником теорії біосфери, В.Вернадський і запроваджує поняття „жива речовина” як сукупність живих організмів. Так ось, ця речовина, продукуючи біохімічну енергію, призводить до нового свого виду (звичайно, через людину і суспільство) – до „культурної біохімічної енергії” яка, врешті-решт, знову-таки, завдяки енергії розуму, а, отже, й науки складає собою вирішальний чинник переходу (перетворення) „царства живої речовини” в „царство розуму”, біосфери в ноосферу. Остання і є той стан світу людиниколи наука, розум і практична діяльність стають воістину планетарною силою, яка є вже сумірною зі силами природи. Як підкреслює сам В.Вернадський „Нове геологічне явище в ноосфері – могутня роль людства, *homo sapiens* – постало неминучим наслідком – вперше на нашій планеті – повного охоплення, все більш зростаючого, людськими суспільствами як єдиним цілим усієї поверхні Землі, коли цим шляхом поверхнева геологічна оболонка її – біосфера (область життя) – швидко переходить в новий стан (в ноосферу), різко геологічно цим шляхом змінюється, і коли в ній з допомогою науково керованого розуму людини і її праці, людина стає геологічною планетною силою, в такому масштабі в історії нашої планети раніше небувалою” [2, с. 86-67]. Зазначена закономірна послідовність сходження, виокремлена В.Вернадським, особливо коли йдеться про „живу речовину” як джерела, продукуючого біохімічну енергію, а тому й виявляючу діяльну сутність, дає можливість простежити співзвучні ідеї у філософській творчості видатного представника німецького класичного ідеалізму 19 ст. Ф.Шеллінга (1775-1854). Намагаючись подолати дуалізм живого і неживого, ідеального і реального, суб'єктивного і об'єктивного Ф.Шеллінг запроваджує їх абсолютну тотожність у вигляді діяльної субстанції світу. Тобто, це той шлях, завдяки якому німецький філософ просунувся в їх єдину основу. „Факт такий:свідомість і світ пов'язані одне з одним. Проблема в наступному: як можливий такий зв'язок? Вирішення Ф.Шеллінга зводиться до того, що факт увічнюється: цей зв'язок першопочатковий [1, с. 288]. Але те, що єдність ідеального існує, є факт. Його можна спостерігати в людині, в тваринах, де він представлений в їх двоїстій, матеріально-духовній будові. Така єдність не спостерігається в неорганічній природі, але це може бути із-за слабого розвитку ідеального початку. Але вона має місце в дійсності. Ф.Шеллінг тут стоїть на тій же точці зору, правда, оформленою інакше термінологічно, що й П.Т. де Шарден у „Феномені людини”, згідно якому на усіх стадіях еволюції є матеріальне і психічне, тільки в різній степені концентрації і складності. У французького мислителя, зрозуміло, еволюція – більш розроблене поняття, ніж у Ф.Шеллінга” [1, с.270-271]. У цьому контексті не можна не бачити фундаментальності наступного висновку В.Вернадського: „Цивілізація культурного людства – оскільки вона являється формою організації нової геологічної сили, що створилася в біосфері, – не може перерватися і знищитися, так як це є велике природне явище, відповідаюче історично, вірніше геологічно, організованості біосфери, що склалася” [3, с.32-33]. Теорію ноосфери створив В.Вернадський, а свій релігійний варіант її розробив вже згадуваний П.Т. де Шарден.Втім,стосовно цього зустрічаються й інші думки. Симптоматична

всесвітня тенденція: В.Вернадський піднятий на щит людьми, які щорічно збираються на батьківщині П'єраТейяра де Шардена, палентолога, антрополога і християнського еволюціоніста, який в 1927 році разом з математиком і філософом Едуардом Леруа увів в науку сам термін „ноосфера” і заснував цілий філософський напрям тейярдизму. Але Тейяр заводив ноосферу до бога, в „точку Омега”, яка означала в нього кінець еволюції і кінець світу. Прихильники тейярдистської школи до цих пір вважають В.Вернадського лише учнем і ледве не епігоном Тейяра. Однак Ю.Вільчинський цілком обґрунтовано стосовно В.Вернадського доводить наступне: „... в 1922 році він з радістю приймає запрошення ректора Сорбонни прочитати курс лекцій. Роботи В.Вернадського викликали великий резонанс. Під впливом його лекцій у Сорбонні (1922-1925) Тейяр де Шарден і Леруа ввели в науковий ужиток поняття ноосфери, яку розглядали як духовне покриття Землі” [4, с.184].

У зв'язку зі згаданою постаттю Ф.Шеллінга варто нагадати, що цей німецький мислитель створив філософську систему однією з частин якої є філософія природи (натурфілософія), викладена ним, зокрема, у творах „Про світову душу”, „Перший накид до натурфілософії...”, в яких йдеться про діяльну сутність природи, її розумні підстави. Наведемо стосовно цього дві думки Ф.Шеллінга. Перша: „Оскільки ми вважаємо цілісність об'єктів не тільки як продукт, а водночас і необхідно як продуктивність, ця цілісність підноситься для нас до *природи*; саме ця тотожність *продукту і продуктивності*, і ніщо інше, позначається поняттям природи навіть в буденному слововживанні.

Природу як продукт (naturanaturata) ми називаємо: природа як *об'єкт*(емпірія займається тільки нею). *Природу* як *продуктивність* (naturanaturans) ми називаємо: *природа як суб'єкт* (теорія займається тільки нею)” [5, с.193].

Друга: „Необхідно притаманне будь-якому *природознавству* прагнення полягає, отже в тім, щоб йти від природи до інтелігенції. Саме це, і ніщо інше, лежить в основі прагнення привнести в явища природи *теорію*. Найвищою ступінню досконалості природознавства було б повне одухотворення усіх законів природи, яке перетворило б їх в закони споглядання і мислення... Досконалою була б така теорія природи, в якій природа повністю розчинилася б в інтелігенції... Вищу свою мету – стати самій собі об'єктом – природа досягає тільки завдяки вищій і останньої рефлексії, яка є не що інше, як людина або – в більш загальній формі – те, що ми називаємо розумом, завдяки якому природа вперше повністю повертається в саму себе, внаслідок чого виявляється з очевидністю, що вона першопочатково тотожна тому, що осягається в нас як розумне і свідоме” [6, с. 233-234]. Неважко збагнути збіг думок філософа Ф.Шеллінга і вченого В.Вернадського в контексті теорії біосфери і ноосфери останнього.

І в цьому плані неабиякий інтерес викликає та форма зв'язку філософії і науки (природознавства), яка характерна як для представників класичної німецької філософії (І.Канта, Ф.Шеллінга і Г.Гегеля) так і для науковців сфери природознавства, зокрема В.Вернадського. Нагадаємо, що вже у філософа І.Канта ми зустрічаємо філософію природи, викладену ним у праці „Метафізичні начала природознавства”. До цього додамо, що В.Вернадський написав працю „Кант і природознавство XVIII століття”. Про філософію природи Ф.Шеллінга, викладену ним зокрема в праці „Про світову душу” вже йшла мова. А у філософській системі Г.Гегеля одна з її складових частин так і

називається „Філософія природи”. Зазначені мислителі, являючись саме філософами-професіоналами продукували доволі часто геніальні ідеї стосовно розуміння природи. Але вони були філософи, які йшли вже від філософії до філософської рефлексії стосовно природи. В.Вернадський є природодослідник, і більше того, ще за свого життя один з визнаних лідерів світового природознавства. За базовою освітою він є випускник природничого відділу фізико-математичного факультету Петербурзького університету. І разом з тим, являючись природодослідником він рухався вже в напрямку філософії. Він справді був філософом в науці. Крім того, що він ще й був засновником генетичної мінералогії, геохімії, біогеології, радіології, гідрогеології і т.ін. Водночас він був теоретиком наукознавства, одним з творців антропокосмології, тобто, він, являючись природодослідником, здійснював глибокі філософські рефлексії, але в межах самої науки. Звичайно, такі рефлексії не є класична філософія природи (як частина філософії), якою вона постає, скажімо, у Ф.Шеллінга чи Г.Гегеля. Це є методологічні (філософські) роздуми самого природознавця, вченого, які демонструють рух від науки до філософії. Який напрямок є більш продуктивний: чи від філософії до науки (природознавства) чи, навпаки, від науки (природознавства) до філософії це вже тема додаткових філософських роздумів.

Література

1. Булатов М. Немецкая классическая философия. Часть I. – Кант. Фихте. Шеллинг / М.Булатов. – К.: Стило, 2003.
2. Вернадский В. Проблемы биогеохимии // Труды БИОГЕЛ ГЕОХИ АН СССР/ В.Вернадский. – М.: Наука, 1980. Вып.16.
3. Вернадский В. Размышления натуралиста. – Кн. 2: Научная мысль как планетное явление / В.Вернадский. – М.: Наука, 1977.
4. Вільчинський Ю. Володимир Вернадський: пошуки істини / Вільчинський Ю.М., Скринник М.А., Скринник З.Е. [та ін.]. // Розвиток філософської думки в Україні: Курс лекцій: 2-е вид. – К.: ІСДОУ, 1994. – С.182-198.
5. Шеллинг Ф. Введение к наброску системы натурфилософии, или о понятии умоглядной физики и о внутренней организации системы этой науки / Ф. Шеллинг // Соч.: В 2 т. – М.: Мысль, 1987. – Т.1. С. – С.182-226.
6. Шеллинг Ф. Система трансцендентального идеализма / Ф. Шеллинг // Соч.: В 2 т. – М.: Мысль, 1987 – Т. 1 – С. 227-489.

Рецензент – к.ф.н., доцент Костенко В.Г.